

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 3—6.

БЕОГРАД, 1962.

АКЦЕНАТСКИ ВИД ПРОКЛИЗЕ И ЕНКЛИЗЕ У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

I. Уводне напомене

1. Оправдано је што је у досадашњој литератури више пажње посвећено проклизи: у вези са преношењем акцента на проклитику више је појава о којима треба говорити. Али је оправдано и то што се проклиза и енклиза обрађују на једном месту: у оба случаја у питању је однос акцента према групама међу собом блиско повезаних речи.

Да видимо, најпре, шта је до сада о овоме питању речено у литератури.

У својим акценатским студијама Ђуро Даничић¹ обрадио је једино преношење акцента на проклитику код именица. Милан Решетар у своме толико значајном делу *Die serbo-kroatische Betonung südwestlicher Mundarten* (Wien 1900) у посебном одељку *Enklisis und Proklisis* (201—214) обрадио је, на основу материјала који му је стајао на расположењу, ситуацију код свих врста речи које долазе у обзир. Тиме је Решетар учинио значајан корак напред у проучавању овога питања. Разуме се да су, с обзиром на даљи развитак науке, потребне корекције извесних Решетарових тумачења, али то не умањује значај његова рада. Не може се рећи да су се даљи проучаваоци српскохрватских акцената и дијалеката увек у довољној мери користили драгоценим Решетаровим резултатима у вези с овим питањем. Готово до наших дана појављују се студије о акцентима појединих говора

¹ У овоме раду Даничић ће бити навођен према књизи *Српски акценати*, изд. СКА 1925.

у којима се једва узгред каже која реч о проклизи и енклизи. Више пажње посветили су овом питању А. Белић у раду *Дијалекти источне и јужне Србије* (СДЗБ I), Стј. Ivšić у раду *Današnji posavski govor* (Rad 196. и 197), Гојко Ружичић у раду *Акценталски систем њиваљског говора* (СДЗБ III, 113—176), М. Поповић у раду *Die Betonung in der Mundart von Žumberak* (ZfslPh VI 345—363), М. Стевановић у раду *Систем акцентуације у њиверском говору* (СДЗБ X 67—184), Милош С. Московљевић у раду *Акценталски систем њоцерског говора* (Бгд. 1928), Ј. Вуковић у раду *Акцентал говор Пиве и Дробњака* (СДЗБ X 185—417) и др. Поред Решетара, о енклизи и сличним појавама опширније говоре још и Стј. Ившић у помињаном свом раду, А. Белић у *Акценталским студијама I* (Бгд. 1914), затим у радовима *L'accent de la phrase et l'accent du mot* (Travaux du cercle linguistique de Prague 4, 183—188) и *О реченичном акценту у каславском говору* (ЈФ XIV 151—158. и XV 165—169), А. Klaić у раду *О podravskom akcentu i kvantitetu* (ЈФ XV 181—184), др Josip Hamm у раду *Štokavština donje Podravine* (Rad 275), Hraste—Hamm—Guberina у раду *Govor otoka Suska* (HDZb I 5—211) и П. Ивић у својој књизи *Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung* (Жаг 1958). (Ивић, разуме се, говори и о проклизи).

Већина је ових испитивача само приказивала ситуацију у својим говорима; мање су давали теоријска објашњења појединим појавама. Али готово ни један испитивач није приказао све појаве о којима би у вези с овим питањем ваљало говорити. А. Белић у својим универзитетским предавањима *Историја српскохрватског језика, књ. II св. I: Речи са деklinацијом* (Бгд. 1950) протумачио је, с позиција свога учења о словенском акценту, већи број појава, особито у вези с преношењем акцента на проклитике (стр. 39—41, 52—53, 55—56, 72—73, 84—85). Тиме је цело питање у значајној мери помакао напред.

У овоме раду биће анализирана ситуација у вези с акцентатским видом проклизе и енклизе у српскохрватском језику, разуме се — на основу досадашњег материјала; када буде потребно, навешћу и свој материјал из сремског, мачванског, шабачког и трпшичког говора. Претпостављам да ће корист од овога рада бити тројака:

прво, први пут ће проблем акценатског вида енклизе и проклизе у целини бити обухваћен;

друго, анализом ће се установљавати разлози јављања ове или оне појаве. Врло често објашњења ће бити дата већ самом класификацијом материјала;

треће, даћу и нови материјал који сам скупио на терену шумадијско-војвођанског дијалекта.

Сви српскохрватски дијалекти нису испитани. Зато није познато каква је ситуација у свим српскохрватским говорима у вези с овим питањем. То значи да ће у овоме раду бити анализирана до данас позната грађа. Данашње стање у науци и допушта и захтева да се сведу и протумаче досадашњи резултати како би се лакше ишло даље у проучавањима. Разуме се да овде неће бити навођен сваки појединачни пример. Задржаћу се на принципским појавама.

2. Има извесне разлике у начину како је досад третирано питање преношења акцената на проклитику код именица — с једне стране, и код других врста речи — с друге. У вези с именицама много се више водило рачуна и о потребама нормативне књижевне акцентуације. У вези са другим врстама речи као да се више ишло за дијалекатском егзотиком. Та разлика у третирању овога питања неће моћи сасвим бити избегнута ни у овоме раду.

Нема, разуме, никакве сумње да је нормативна акцентологија заинтересована и за ситуацију код осталих врста (исп. преношење акц. с личних заменица у новоме *Правоиусу*). Али нас ни у вези с именицама не интересује првенствено нормативни моменат. Хоћемо само да констатујемо да је чињеница што је питање преношења акцената на проклитику с именица разматрано и с позиција нормативне акцентологије омогућила да се то питање у вези с именицама уопште најјасније сагледа.

Треба, најзад, у овим уводним напоменама истаћи још двоје.

Прво. У српскохрватском језику могућно је говорити о две врсте преношења акцената на проклитику: прасловенском и српскохрватском. П р а с л о в е н с к о је преношење с облика који на првome слогу имају стари силазни акценат (*на рѹку, љ воду* и сл.); оно се у већој или мањој мери јавља у свим српскохрватским говорима: на проклитици је силазни акценат. С р п с к о х р в а т с к о је преношење са слогова који имају нове силазне акценте (*за*

мајку, у кућу и сл.); оно се јавља у говорима са четвороакценатском системом; на проклитици је узлазни акценат. О разним аналошким појавама или сл. биће говора даље у раду.

Друго. У новоштокавским говорима са четвороакценатском системом преношење акцента на прокликтику с именица није онако доследно као у Даничића. Изгледа да се издвајају две зоне: североисточна, у којој преношење није доследно, и југозападна и западна, у којој је ова појава очевидно још жива. Међутим, у вези с преношењем акцента са глагола на негацију *не*, пре свега у презенту, ваља рећи да је оно подједнако заступљено у свим српскохрватским говорима с млађом четвороакценатском системом (в. о свему овоме даље у раду). Од говора српскохрватских који немају четвороакценатске системе прасловенско је преношење жива појава у зетско-сјеничком. У осталим говорима и дијалектима, како обавештавају досадашњи испитивачи, ни прасловенско преношење није више тако живо.

II. Преношење акцената на прокликтику с именица и сличне појаве у вези с именицама

3. У вези с именицама проблем преношења акцента на проклитику важан је пре свега зато што, као што је познато, у нашем говорном језику (и то и књижевном и у некојим од оних дијалеката који имају систему од четири акцената) преношење акцента на проклитику данас није ни издалека спроведено онако доследно као у Даничића; познато је, наиме, да наново преовлађује „индивидуални акценат засебних речи“. Констатујући ово, А. Белић је истакао да се преношење акцента данас у првом реду чува „у скамењеним изразима као *изд сна*“². Проучавајући разне говоре шумадијско-војвођанског дијалекта (сремски, мачвански, шабачки, тамнавски, колубарски) установио сам да они потврђују Белићеве констатације. Међутим, проучаваоци разних говора источнохерцеговачког типа не говоре о појави непреношења акцента на проклитику. Како сам обавештен, тако је и у босанским говорима. Можда би се зато могле установити две зоне новоштокавских српскохрватских говора са четвороакце-

² А. Белић, Историја српскохрватског језика, књ. II св. 1; Речи са дефлективацијом, стр. 41.

натском системом: једна, југозападна и западна — у којој је преношење акцента на проклитику још изванредно жива појава; друга, североисточна — у којој ова појава није тако доследна. Сматрам да овако треба схватити и мишљење М. Стевановића (НЈ НС III 239—241) и Ј. Вуковића (ПСКЈ год. III (1951) књ. II, св. 1, стр. 67—68). Приликом својих теренских испитивања желео сам да утврдим зашто се у шумадијско-војвођанском дијалекту почела нарушавати доследност ове појаве. Уочио сам два разлога:

први, синтаксичко-семантичке природе: потреба да се у реченици именица посебно истакне захтева да именица буде носилац акцента;

други, као што је већ Белић истакао³, ако је нека реч или неки падежни облик у ређој употреби, губи се свест о потреби преношења акцента на проклитику.

Мислим да је ова констатација важна пре свега зато што је учињена на терену са четворакценатском системом.

Али ми се исто тако чини да би се могло говорити и о чињеници да је шумад.-војвођ. дијал. у извесном контакту с косовско-ресавским дијалектом у којем је принцип преношења акцента на проклитику нарушен у још већој мери. У питању је, пре свега, географски моменат, а затим и историјски — у саставу данашњег становништва шумад.-војвођ. дијал. има и досељеника с косовско-ресавског терена. Као што је губљење неакцентованих дужина у шумад.-војвођ. дијал. тумачено утицајем косовско-ресавског (НЈ XI, св. 1—2, стр. 55), сматрам да ни овде не треба занемарити такву једну могућност.

Узимајући, пак, српскохрватске говоре у целини, можемо рећи да у вези с именицама овај сложени проблем садржи углавном две групе питања:

Прво. Да ли се преношење акцента на проклитику врши по истим принципима као у Даничића? То значи: да ли се у нашем данашњем говорном језику или, уже, у каквом говору који се испитује, преношење јавља у истим категоријама у којима и код Даничића, или има категорија у којима је код Даничића старо а данас ново преношење (и обрнуто); и — постоје ли у

³ о. с. 85.

данашњем говорном језику, или говору који се испитује, категорије са преношењем акцента којих код Даничића уопште нема.

Друго. Да ли је данас уопште преношење акцента на проклитику онако доследно спроведено као у Даничића или, као што рекосмо, наново преовлађује индивидуални акценат засебних речи (нпр.: говори ли се доследно *од мајке* или се јавља и *од мајке* и сл.)?

Овим ће редом тећи и излагање у овоме раду.

4. Познато је да се у нашем књижевном језику и у говорима нашим код именица *a-* основе јавља прасловенско преношење у асс. sg. и асс. pl. у типовима: *вода, њланина, глава:*

нѝз воду, зѝ децу, нѝ земљу, ѝрѝд зору; нѝ ноге; — нѝ брзину, ѝ висину, ѝ њланину; нѝ дубине; — ѝ вѝјску, ѝ глѝву, зѝ дѝшу, нѝза сѝрѝну; нѝза сѝѝне и сл.

То, у већој или мањој мери, потврђују и испитивачи српскохрватских говора. Примере овде није неопходно наводити. Једино би се могао навести Решетаров дубровачки пример *ѝ у глѝву* (Вет. 210). Потребно је, међутим, указати на две појаве.

Прво, да се већ овде, и то пре свега у вези с типовима *вода, глава*, оцртавају помињане две групе штокавских говора са четвороакцентском системом. Док за херцеговачке и босанске говоре нема потврде да се акценат може и непрепосити на проклитику, дотле сам у Срему записао и: *на кѝсу, у глѝву, за зѝму* и сл., а у Мачви *у вѝјску, за зѝму* и сл.

Друго, да је код именица типа *висина* ситуација уопште мало специфична. Код овога се типа, наиме, акц. (") на првоме слогу у асс. sg. не јавља онако доследно као у Даничића, већ се акц. овога падежа изједначаје с акцентом осталих падежа. А затим, у говорима шумад.-војвођ. дијал. које сам испитивао, када се именице овога типа употребе, с предлогом, доиста у именичкој служби, преношење готово редовно изостаје. Некоме, нпр., кога саветују да пажљиво вози, у Шапцу (а очевидно ни другде) никада не би казали: „*Пѝзиѝ нѝ брзину*“, већ увек: „*Пѝзиѝ на брзину*“ (нема, дакле, ни акцента на првоме слогу именице). Ако пак именице овога типа с проклитиком испред себе представљају прилошку синтагму, јављају се две могућности: прво, акценат се налази на другом слогу именице (*на брзину*); друго, акценат је пренесен на предлог у виду ("): *нѝ брзину*.

Значи, ако се и јавља, акценат (˘) на предлогу карактеристичан је за прилошка значења. Ова је појава врло карактеристична за шабачки говор. Интересантно је такође да Вуковић за Пиву и Дробњак наводи да има именица код којих је у асс. sg. акц. (˘) на другом слогу именице, а у асс. pl. акц. (˘) на проклитици (*на бисџрину* — *на бисџрине*), али да такође има и именица с акц. (˘) на предлогу и у асс. sg. (*на ведрину* и сл.) (СДЗБ X 234—235). Јасно је да је овде и у говору Пиве и Дробњака у питању појава уједначавања акцента асс. sg. с осталим падежима.

Напомена. Слично треба тумачити и сремске акценатске ликове: *на брзину*, *у висину*, *за дужину*, *у њлдину*, *за срдмошу*, *у шџрину*. Иако се у именице јавља силазни акценат на првome слогу, он се не преноси на проклитику.

5. У српскохрватском је језику, исто тако, сачувано прасловенско преношење код именица *o/yo-* основа masc. у типова који имају стари (˘) или (˘) на почетном слогу, тј. у типова *град*, *лакаш*, *дблѧк*, *мѧд*, *гдвѧр*, *вдсак* и сл.:

у град, *из града*, *иза града*; — *на бубањ*, *дѧ лаќша*;
— *на дохвѧш*, *у облаке*, *за ѧојас*, *на ѧоклѧн*; — *за Бога*, *у гостѧе*, *у мѧд*, *исѧод леда*; — *на сѧожер*; — *дѧ воска*, *идѧ нокѧе*, *на рогаљ*, *на шѧрошак*.

И ову појаву потврђују, у већој или мањој мери, испитивачи штокавских говора. Међутим, у говорима које сам испитивао, тј. у говорима шумаѧ.-војвођ. дијалекта, преношење се ни у овом случају не јавља доследно. Тако сам у Срему забележио и: *у Јѧрку*, *из Јѧска*, *чело Јѧска*, *до Зѧмѧна*, *и(з) Зѧмѧна* и сл., а у Мачви: *у Зѧмѧну*, *исѧод леда* и сл. Има устаљених израза где је преношење доследно: *у гостѧе* (*у гостѧи*), нпр.

6. У српскохрватском језику постоје аналошки примери с прасловенским преношењем код именица које немају на првome слогу прасловенски (˘) или (˘), већ су касније (вероватно у српскохрватском) пришле акценатским типовима наведеним под II 5. Такви су ови Даничићеве примери:

у Будѧм, *на канѧѧр*, *на месѧц*; — *на Дунѧв*, *дѧ Дунава*,
дѧ ѧвола, *дѧ камѧн*, *идѧ ирсѧеном*; — *у веѧѧр*, *бѧз веѧѧра*.
Овде ваља навести и примере које наводе:

Гојко Ружичић за пљеваљски говор: *у бунџр, њдд бусеном, њдд јасеном, нд њламџн*⁴;

Јован Вуковић за говор Пиве и Дробњака: *у вршџ, дд амбџра, нд јурџиш, у ваздџх, џз дувџра*⁵;

Стјепан Ившић за посавски славонски говор: *џ амбџр, џ чардџк, џз вршџја*⁶.

У Мачви сам забележио: *у свџшове, у јџџк, у Мајџр, у џашњџк, у Салџш, џ(з) Салџша, у Салџшу, нд добџш, а у Срему: сџ салџша* и сл. Сличних појава има и у Поцерини (Моск., о. с. 17, 21, 25).

У данашњим говорима народним са четвороакценатском системом, и то опет североисточним (шумад.-војвођ.), и овде се, међутим, јављају и ликови с акцентом на именици; исп. у Мачви: *у амбџру, на амбџру, у Сџлџшу* и сл., а у Срему: *из вршџја, са сџлџша, у чџрдџк* и сл.

7. Сем тога, у именица које су, иако немају на првome слогу прасловенски (˘) или (˘), пришле типовима наведеним под II 5, јавља се, разуме се, и ново, српскохрватско, новошто-кавско преношење акцента на проклитику: *нд бадњџк, у бачвџра, на виџџеза*. У Пиви и Дробњаку је: *у вјеџџар* па чак и аналошко *нд џпрошџк* и сл. (СДЗБ X 196). Гојко Ружичић наводи за пљеваљски говор чак и: *дд голџба, џз воњњџка*⁷. Такви су и ови примери из Мачве: *џ(з) Салџша, у џашњџку, у чардџку, нд крају, у раџу, у маџџину* и сл., одн. из Срема: *у амбџр, нд салџш, у чардџке* и сл. Сличних појава има и у Поцерини (Моск., ib.).

Међутим, ни овде у већ помињаним народним говорима преношење акцента на проклитику није доследно; исп. у Мачви: *у Сџлџшу, у маџџину* и сл., одн. у Срему: *из вршџја, у чџрдџк*.

8. И код именица *o/ɔ-* основа neutg. јавља се старо преношење ако су саме именице имале прасловенски (˘) или (˘): *дд злџша, у мџсо, у сџно, џд џџџу; — у коло, у море, у џоље, дд слова, џрдџко мора* и сл. Даничић је претпостављао преношење *дд олова* (Срп. акц. 71) а Вуковић за Пиву и Дробњак наводи *дд олова, дд језера* (СДЗБ X 256). М. Поповић наводи за жум-

⁴ Г. Ружичић, Акценатски систем пљеваљског говора, СДЗБ III 173.

⁵ Јован Ј. Вуковић, Акценат говора Пиве и Дробњака, СДЗБ X, 216.

⁶ Stjepan Ivšić, Današnji posavski govor, Rad 196, 158.

⁷ СДЗБ III, 173.

берачки поред *ì sínce* и *ì sínce* (ZfslPh 362), а Ј. Вуковић за Пиву и Дробњак *òò слова* (СДЗБ X 251) (ово последње је аналошко). Но и овде се јављају примери с непренесеним акцентом; тако се у Шапцу говори: *од злѝша, у мѝсу, до слдѝва* и сл.

9. И у Даничића и у српскохрватским дијалектима прасловенско се преношење јавља и код оних именица *o/ïo-* основа neutg. које немају на првome слогу прасловенски (˘) или (˘), већ су касније (вероватно у српскохрватском) пришле акценатским типовима наведеним под II 8. Такви су Даничићеви примери: *зѝ срѝце, зѝ грѝло, нѝ зрѝно, нѝ леѝто, ѝз јуѝра, ѝз брѝдо, нѝ дрѝво*. Стј. Ившић наводи⁸ за посавски славонски: *ѝ blato, рѝ blatu, ѝ brašno, ѝ žiti*, а Вуковић за Пиву и Дробњак: *нѝ маслу, нѝ уво* и сл. (СДЗБ X 251). Има случајева да се акценат са једне исте именице на један предлог преноси у виду (˘) а на други у виду (˘). Тако Гојко Ружичић наводи⁹ за пљеваљски говор: *ѝò јуѝру*, али *ѝз јуѝра*. Рекао бих да је *ѝз јуѝра* прилошка синтагма настала према нпр. *ѝрѝд зору* или сл. — Но, разуме се да и овде у народним говорима (првенствено шумад.-војвођ.) има и примера с непренесеним акцентом; исп. сремско *на брѝду* и сл.¹⁰

10. Код именица fem. *i-* основе које имају на првome слогу прасловенски (˘) или (˘) јавља се у српскохрватском језику прасловенско преношење акцента на проклитику. То су типови: *нѝћ, ѝдмѝћ, мѝси, јѝсѝн, дѝбѝси: ѝдд нѝћ, дд косѝи, бѝз соли; — нѝ мѝси, зѝ рѝч, дд глѝди; — нѝ зелѝн, ѝдд јѝсѝн; ѝ обијѝси*. Исп. и очевидно аналошке случајеве: *нѝ ѝамѝѝ; — дд жалосѝи, дд радосѝи*. У жумберачком је и *дд žalosti* (М. Поповић, о. с. 362).

Од оваквих се примера највише чувају они који имају прилошки карактер: *ѝдд нѝћ, дд глѝди, ѝдд јѝсѝн, нѝ ѝамѝѝ*. Иначе се јављају примери као: *без сѝли* и сл.

11. Извесни испитивачи наводе примере за прасловенско преношење код типа *зѝловѝси*. Тако Стј. Ившић за посавски славонски потврђује: *рѝ заровѝд*¹⁰, а Ј. Вуковић за Пиву и Дробњак: *нѝ Благовијѝс(ѝ), нѝ руковѝѝ*¹¹. Ово је аналошка појава, сем тога ипак дијалекатска, па стога не би требало помишљати да се прихвати у књижевном језику.

⁸ Rad 196, 158.

⁹ СДЗБ III 173.

¹⁰ Rad 196, 158.

¹¹ СДЗБ X 247.

- с) тип *крѝло*: *љ крѝло*;
 д) тип *сѝло*: *љ село, нѝ чело, љ љеро*¹⁴;
 е) типови *бѣрба* и *мѝјка*: *љрѣд бѣрбу, зѝ љлѝљу, зѝ мѝјку, нѝ кѝрѝе, љ цркву*¹⁵.

Врло је важна констатација М. Стевановића да је ова појава заступљена код именица с дугим самогласником у *nom. sg.*, тј. с акц. (°), без обзира на његово порекло, док код именица с акц. (˘) који води порекло од предметатонијског акута овога преношења нема (типови *рѝѝ*, *кѝћа*) (СДЗБ X 84—85, 122).

Ова је појава захватила дијалекте који немају књижевну акцентуацију; иако не иде у књижевни акценатски систем, она је за акценатску проблематику српскохрватског језика, узетог у целини, од изузетног значаја. Да би се она објаснила, потребно је објаснити појаву акцената типа *сѝштра*, *глѝва*. О томе постоје у науци неколика тумачења. Надам се да ћу ускоро имати прилике да говорим о тој појави.

14. Исто тако, овде треба навести и Решетарове примере из Прчања и Озринића у којима се акценат преноси на други слог двосложних предлога у чији је састав ушао и предлог *iz*: *ispòd zīda*, *ispòd grla* и сл., а такође и озринићке примере: *pred pasa*, *pred zāda*, *mizā strānu* (Bet. 206). Исп. слично и у Пиперима: *iscūdò nosa*, *izā bora*, *meђu borove*; — *iscūd(ò) skuiā*, *meђu (x)anove* и сл. (М. Стевановић, СДЗБ X 85)¹⁶.

15. Ваља поменути и случајеве кад именица постаје проклитика и самим тим носилац акцента. Решетар за Дубровник наводи *dum Lūka* а од *dum Péro* *voc. sg. dūm Pēro*. За именицу *očēnāš*, *-dāša* Решетар оправдано сматра да је настала од *očē nāš* (Bet. 212).

16. Што се тиче друге групе питања, тј. да ли је данас уопште преношење акцента с именица на проклитику онако до-

¹⁴ о. с. 107.

¹⁵ о. с. 122.

¹⁶ Према обавештењима која пружају досадашњи испитивачи, у осталим говорима српскохрватским који немају књижевне акцентуације ако се преношење акцента на проклитику и јави, у питању је преношење прасловенских (°) и (˘) или су посреди аналошке појаве које смо навели напред. В. нпр. за призренско-тимочки А. Белића, *Дијалекти источне и јужне Србије*, 278—282; за чакавски М. Храсте, *Чакавски дијалекат осирва Хвара*, ЈФ XIV 17 и М. Храсте, *Чакавски дијалекат осирва Брача*, СДЗБ X 35—36 итд.

следно као у Даничића, већ смо истакли да се међу српскохрватским говорима са четвороакцентском системом издвајају две групе: у југозападној и западној преношење је жива појава, а у североисточној оно се постепено губи. Карактеристично је нпр. да се у дубровачком говору јављају преношења којих у шумад.-војвођ. дијалекту готово и нема (*и браји* и сл.). Потребна објашњења и примери дати су напред. Биће веома корисно ако будући испитивачи српскохрватских говора посвете још већу пажњу овом несумњиво важном питању српскохрватске акцентуације. И то, разуме се, испитивачи свих српскохрватских говора. Тек када се ово питање детаљно проучи у свим нашим дијалектима, моћи ће се прецизно утврдити доиста оправдане књижевне норме, па и тада, разуме се, у границама које допушта језичка еволуција.

III. Преношење акцената на *проклитику* са заменица и сличне појаве у вези са заменицама

17. Као што смо већ казали, мање је пажње у досадашњој литератури обрађено преношењу акцената на проклитику с осталих врста речи. Међутим, и ту има проблема о којима нам ваља овде говорити. Узмимо, најпре, заменице.

18. О ситуацији у *gen.* — *acc.* и *dat.* — *loc.* личних заменица *ја*, *ми*, *себе* детаљно сам говорио у раду *Једно акценатско питање* (ЈФ XXIII 227—233). Сада нећу понављати објашњења, већ ћу само приказати ситуацију у говорима.

Појава која се може изразити у формули *мене : мени = кдд мене : о мени* до сада је тачно утврђена у Пиви и Дробњаку¹⁷, мостарском говору¹⁸ и у Горњој Крајини¹⁹. У Жумберку²⁰ је преношење у виду (²¹), и у *gen.* — *acc.* и у *dat.* — *loc.*

Ситуација која се може изразити формулом *мене (мене) : мени = кдд мене : о мени*, потврђена је у пљеваљском²¹, поцерском²²,

¹⁷ Ј. Вуковић, СДЗб X 265.

¹⁸ М. Милаш, Rad 153, 66.

¹⁹ Н. Симић, NVj VIII 18.

²⁰ Милко Поповић, ZfslPh VI 362.

²¹ Г. Ружичић, СДЗб III 147.

²² М. С. Московљевић, *Акц. сисџ. џоц. говора*, 49.

тршићком²³, мачванском²⁴, сремском²⁵, посавском славонском²⁶, рапском²⁷ и сусачком²⁸ говору.

Као што сам већ рекао у ЈФ XXIII (231—232), и пиперско *исѣрѣд мене*²⁹ и сл. и чакавско *ѣредѣ мене* оправдано је тумачити утицајем instr.sg.

19. У instr. sg. заменица *ја̄, ѿѿ, себе* преношење је старо и у књижевном језику и у дијалектима: *са̄ мнѣм*³⁰, *са̄ ѿѿѣм*, *са̄ собѣм*. Појава је општитеспскохрватска.

20. У штокавском дијалекту с енклитичких облика *ме, ѿе, се* акценат се преноси на проклитику двојако. На једносложни предлог преноси се у виду ('): *за̄ ме*, и сл., а на двосложни тако што се на првом слогу јавља (˘) а на другом(-): *ѣредѣ̄ ме* и сл. У чакавском дијалекту однос је *за̄ ме : прѣдѣ̄ ме*³¹. „Двојак начин преношења акцената са заменице претпоставља двојак акценат у заменица: **тѣ* и **тѣ̄ = тѣ̄*“³².

21. Решетар за Дубровник наводи као врло карактеристично преношење: *фа̄ла а̄ ѿ̄*³³. Већ само новоштокавско преношење говори да је појава новијег датума. У говорима шумад.-војвођ. дијал. које сам испитивао овако се преношење срета у вези са везником *и* и негацијом *ни*: *ѿ̄ ја̄, ѿ̄ ѿѿ̄, ѿ̄ ѣн̄, ѿ̄ мѿ̄, ѿ̄ вѿ̄, — нѿ̄ ја̄, нѿ̄ ѿѿ̄, нѿ̄ ѣн̄, нѿ̄ мѿ̄, нѿ̄ вѿ̄*.

22. Са плуралских облика личних заменица акценат се преноси у виду ('): *око̄ вѣс, са̄ вама* и сл. То је новоштокавско преношење. У Мачви сам забележио и преношење у виду (˘) с облика gen. — асс. 1. и 2. лица pl.: *ѿ̄ нѣс, ѣко̄ нѣс* и сл. То свакако треба схватити као појаву аналошку према gen.-асс. sg. истих лица.

²³ ЈФ XXIII 228.

²⁴ ib.

²⁵ ib.

²⁶ Stj. Ivšić, Rad 197, 34—35.

²⁷ М. Кушар, Rad 118, 34.

²⁸ HDZb I 115.

²⁹ М. Стевановић, СДЗб X 146.

³⁰ Т. Мареџић, Gramatika², 157.

³¹ Maretić, о. с. 111; Rešetar, Vet. 207; Белић, Деклин. 184.

³² Белић, I. с.

³³ Vet. 210.

23. Кад заменице *овај*, *онај* имају акценат (") на првome слогу, преношење на проклитику у мачванском говору је двојако: а) *òð овог* и сл. и б) *òð овог* и сл. У Подерини је *òð овога* (Моск., о. с. 50).

24. За мачвански су говор карактеристична преношења *ӣа̀ка ӣ ша̀ка с̄ӣвар* и сл.; исп. и adv.: *ӣа̀ко ӣ ша̀ко* и сл.

25. У дубровачким примерима *зà што*, *рð што*³⁴ оправдано се јавља старо преношење, исто и у *ò шта*. Таква је ситуација у пљеваљском³⁵. Уосталом за ликове *нӣ од кога*, *нӣ од чега* и сл. можемо рећи да су општерпскохрватски.

26. Има говора у којима заменице *ко*, *шӣо* добијају функцију проклитике обично у упитним и релативним реченицама. Тако Решетар за дубровачки наводи: *кò хо̀це, штò хо̀це*³⁶. Слично је и са дубровачким *кò је, штò је*, прчањским *што чѐс*³⁷ и посавским славонским: *кò је, штà је*³⁸. Исп. и *шӣа̀ је, шӣа̀ бӣ, шӣа̀ ћем* и сл. у Пиви и Дробњаку³⁹.

27. Оправдано је новоштокавско преношење у примерима *òð мòг, òð нашег* и сл. које је познато и у књижевном језику и у млађим новоштокавским говорима.

28. Вуковић за Пиву и Дробњак наводи да заменица *мој* у причању стапа акценат са вокативом именице *бра̄ӣ*: *мој бра̄ӣе да си вӣдӣјо чу̀да*⁴⁰.

IV. Преношење акцен̄та на ӣроклитӣику с ӣридева и сличне ӣојаве у вези с ӣридевима

29. Није чест случај да испитивачи појединих говора детаљно излажу како се акценат преноси са придева кад они имају доиста придевско значење. Знатно се више говори о ситуацији код адверба насталих од придева. Биће најбоље да најпре прегледамо стање код позитива, затим компаратива и, најзад, суперлатива.

³⁴ о. с. 207.

³⁵ Ружичић, СДЗБ III 173.

³⁶ Bet. 210.

³⁷ loc. cit.

³⁸ Ivšić, Rad 196, 161.

³⁹ J. Вуковић, СДЗБ X 376.

⁴⁰ о. с. 272.

30. Позитив. Решетар за Дубровник наводи ове придеве: *nà sūho mjěsto, iz Novōga*⁴¹. У тим примерима оправдано је новоштокавско преношење. Оправдано је и прасловенско преношење у овим случајевима које за посавски славонски наводи Ившић: *nà sūvo, iz tūda, ū tūde, dō nedrā^oga, i sām, ū tāvno* (Rad 196, 159).

31. У прилозима и прилошким синтагмама сачињеним од префикса (проклитике) и позитива придева neutg. чувају се често врло стари односи. Ми ћемо класификовати дијалекатски материјал с обзиром на врсту преношења. На тај начин самом класификацијом даћемо и објашњења.

а) Старо, прасловенско преношење чува се у овим случајевима које наводе:

Решетар — превасходно за Дубровник: *pǝ sūhn, nà sāto, nà bǝzo, nà krīvo, isprijeka, pǝprijeko, nà lijevo*; — *iznova, nǝorāko*⁴²;

Вуковић — за Пиву и Дробњак: *ǫbrǝzo, nǝgūsiō, ūmǝvo, ūkrīvo, idčesiō, nà sūvo, isiiija*⁴³; — *nǝново, idново*⁴⁴, *nǝiprosiō*⁴⁵;

Ружичић — за пљеваљски: *nà sāmo, nǝ brǝzo, ū lijevo, nǝ iprijeko, nǝ krīvo, nà sūvo*; — *ū desno, nǝ novo, iz nova*⁴⁶.

Све су ове појаве несумњиво општесрпскохрватске, бар што се тиче досадашњих обавештења.

б) Аналошко је (прасловенском) преношење у овим случајевима које наводе:

Решетар — превасходно за Дубровник: *ū krātko, nǝzdōli, izgōri*; — *isprva, gǝisto, nǝsitno*⁴⁷;

Ившић — за посавски славонски: *pǝ tuški*⁴⁸;

Вуковић — за Пиву и Дробњак: *nǝ дуго, nǝ меко*⁴⁹, *nǝчисиō, nǝрадо*⁵⁰.

Ружичић — за пљеваљски: *ū krātko, id здраво, nǝ mǝivo*⁵¹.

⁴¹ Bet. 208.

⁴² Bet. 208.

⁴³ СДЗб X 284.

⁴⁴ о. с. 278.

⁴⁵ о. с. 284.

⁴⁶ СДЗб III 174.

⁴⁷ Bet. 208.

⁴⁸ Rad 196, 159.

⁴⁹ СДЗб X 278.

⁵⁰ СДЗб X 284.

⁵¹ СДЗб III 174.

Можда су прилошке синтагме *на високо*, *на широко*⁵², *на дугачко*⁵³ настале према *у висину*, *у ширину*, *у дубину*; аналошке су у сваком случају.

У Решетарову дубровачком примеру *рђ тђнко*⁵⁴ у питању је прасловенско преношење⁵⁵ и накнадно српскохрватско дуљење пред сонантом.

с) Новоштокавско је српскохрватско преношење у овим случајевима које наводе:

Решетар — превасходно за Дубровник: *дђ тало*, *ђ тало*, *зђисто*, *зђ дуго*, *ђд иста*⁵⁶;

Вуковић — за Пиву и Дробњак: *зђдуго*⁵⁷, *наздрави*, *нејрави*, *иђвијуно*, *немили*⁵⁸.

Велики број ових случајева већ се данас осећају као прави прилози па су зато у новоме Правопису и дати као једна реч.

32. Компаратив. N. Simić је у NVj VIII 19. истакао да се у Горњој Крајини акценат с компаратива преноси на проклитику у виду ("): *бђлјђ ђд болјђга*, *на виђи кђици*, *на брђђт кђнјта* и сл. Он је сматрао да је Вуково *ђдвђше* грешка и да се свуда, као и у Горњој Крајини, говори *ђдвђше*, утолико пре што је и у Вука *сђвђше*. Вуковић, међутим, наводи да се у Пиви и Дробњаку акценат с компаратива преноси у виду (') и да је то вероватно особина и других херцеговачких говора: *ђд болјђга*, *на виђе мјђсђо*, *на брђђђм кђњу* и сл.⁵⁹ Од прилога Вуковић наводи: *ђдвђше*, *сђвђше*, *навиђе*, *наниђе*, *наболе* и сл., али: *иђвђше*, *иђбрђђе*, *иђболе* и сл.⁶⁰ Вуковић је у својој студији исцрпно цитирао Решетара; могао је то и овде учинити јер би му и Решетар потврдио да се са компаратива придева акценат у Дубровнику преноси у виду ('): *на болјђ мјђсто*⁶¹. За прилоге Решетар наводи:

— примере са (") на префиксу: *на болјђ*, *на горђ* (Дубровник), *иђвиђђ* (Дубровник, Прчањ);

⁵² У пљеваљском (СДЗБ III 174).

⁵³ У посавском славонском (Rad 196, 159).

⁵⁴ Vet. 208.

⁵⁵ В. о придеву *ђанак* у А. Белића, Акц. студ. I 40.

⁵⁶ Vet. 208.

⁵⁷ СДЗБ X 278.

⁵⁸ о. с. 284.

⁵⁹ о. с. 295.

⁶⁰ СДЗБ X 295.

⁶¹ Vet. 208.

— примере са (') на проклитици, одн. са (") на прилогу: *na bđljē, na gđrē* (Прчањ, Озринићи), *na vīšē, na nīžē* (Озринићи) *sīvīšē* (Дубровник), *svīšē* (Озринићи), *đđvīšē* (Дубровник)⁶².

Не може се са сигурношћу утврдити шта у овим примерима представља старину а шта иновацију.

33. Вуковић каже да се са суперлатива акценат не преноси на проклитику у Пиви и Дробњаку: *od nājbōlēg đđveīta* и сл.⁶³. Једино је *īdnājbōlī* и сл.⁶⁴.

34. Маретић за књижевни језик наводи поздраве: *dobrō jutro, dobār večē, dobār dān*⁶⁵. Решетар за Дубровник наводи: *dobrō jutro, dobrā večer, dobrā nōō*⁶⁶. Тако је и у Пиви и Дробњаку⁶⁷. Вуковић наводи и у *dobrī čas (īoшо)*⁶⁸, затим *đđhu tīi na zld-jūīro īvoje, zla sreћo moja, zla godina* и сл.⁶⁹. Маретић каже⁷⁰ да се по Босни и по Славонији говори и *dobrī čas*, а Ружичић за пљеваљски бележи⁷¹ у *dobrī čas* и *dobrō cīiшje*. Све су то нове појаве где придев добија функцију проклитике.

35. Решетар у Дубровнику констатује преношење типа *све-īогā Луке*⁷². Вуковић каже да је у Пиви и Дробњаку придев *свеīи* у конструкцији с личним именом скоро увек неакцентован: *свеīи Лука*⁷³. Милија Станић, сарадник Инст. за сх.ј., обавештава ме да је у говору црногорског племена Ускока *свеīи Пеїтар* и сл.

V. Преношење акценīа на іроклиīику са бројева и сличне іојаве у вези са бројевима

36. Код бројева оправдано је старо преношење акцената на проклитику у случајевима:

из дубровачког говора: *рđ dvā, īza desēt, nā troje, zā рđ, zā роla*⁷⁴;

⁶² loc. cit.

⁶³ СДЗб X 296.

⁶⁴ loc. cit.

⁶⁵ Gramatika³ 111.

⁶⁶ Bet. 212.

⁶⁷ СДЗб X 297.

⁶⁸ loc. cit.

⁶⁹ о. с. 297—298.

⁷⁰ Gramatika³ 112.

⁷¹ СДЗб III 176.

⁷² Bet. 212.

⁷³ СДЗб X 298.

⁷⁴ Bet. 207.

из славоноског посавског: *děset à deset*⁷⁵;

из пљеваљског: *ид двѣ, сѹ шрѣ, дд њѣш, дд седам, за осам, ѡза девѣш, нѣ десѣш, ид сѣб, ѹ сѣб, ид двоје, за двоје, ѹ шроје*⁷⁶;

из говора Пиве и Дробњака: *за њѣш, дд осам, ид сѣб*⁷⁷.

37. Аналошко је (прасловенском) преношење у примерима из посавског славоноског: *рѡ petoro, нѣ drugo*⁷⁸.

38. Оправдано је новоштокавско преношење у примерима из Пиве и Дробњака: *за шрисѣа, ид двјесѣа, дд ѡладѣ*⁷⁹.

39. Појава слична оној код именица, о којој је било речи у одељку II 13, постоји и код бројева. У Прчању и Озринићима Решетар је констатовао односе: *јѣдан — ид један, чѣшири — ид чѣшири*⁸⁰. Слично је и у Пиперима⁸¹.

40. У Пиви и Дробњаку у значењу „нико“, „никоји“ употребљава се *нѣједан*⁸².

41. Кад већ долази до преношења, правилно је новоштокавско преношење у *јѣдан ѡшѣш; јѣдарѣд* је по свој прилици аналошко према *јѣдан ѡшѣш; у двѣшѣш, шрѣшѣш* „пут“ је, изгубивши именичко значење, изгубио и дужину вокала⁸³.

У Пиви и Дробњаку бројеви 1—10, 20, 30 и *сѣо* могу постати проклитике, па се говори: *двѣ браѣа, њѣш ѡѣра, девѣш браѣѣ, десѣш дѣнѣрѣ, сѣб кѣлѣ* и сл.⁸⁴. Слично је и у Дубровнику⁸⁵ и у пљеваљском⁸⁶. То је новија дијалекатска појава.

VI. Преношење акценѣа на ѡроклѣишѣу са глагола

42. Предлози са простим глаголом готово редовно постају префикси сложених глагола. На тај начин говорити о преношењу акцента с глагола на предлог - префикс значи у ствари гово-

⁷⁵ Rad 196, 159.

⁷⁶ СДЗб III 174.

⁷⁷ Ј. Вуковић, СДЗб X 300.

⁷⁸ Ivšić, Rad 196, 159.

⁷⁹ СДЗб X 300.

⁸⁰ Vet. 207.

⁸¹ М. Стевановић, СДЗб X 147—148.

⁸² СДЗб X 302.

⁸³ Maretić, Gramatika³ 112.

⁸⁴ Ј. Вуковић, СДЗб X 300.

⁸⁵ Rešetar, Vet. 211.

⁸⁶ Гојко Ружичић, СДЗб III 176.

риту о акценту глагола. То не може бити предмет овога рада. То је уосталом разлог што су се и досадашњи испитивачи српскохрватских дијалеката ограничили на проучавање преношења акцента с глагола на негацију *не* и на везнике (*да, ња, ако* и сл.).

Видели смо да се с именица акценат на проклитику не преноси доследно у свим српскохрватским штокавским говорима са четвороакцентском системом. Указали смо на две зоне штокавских четвороакцентских говора: североисточну (у којој преношење није доследно) и југозападну и западну (у којој је преношење акцента на проклитику с именице доследније). Преношење акцента с глагола на негацију *не*, пре свега у презенту (*не носим, не њишам*), доследно је у свим штокавским говорима са четвороакцентском системом. Откуд ова разлика између именица и глагола? Да би се објаснила ова појава, треба, пре свега, узети у обзир чињеницу да се у свим овим говорима акценат доследно преноси с простога глагола и на префикс сложеног глагола (*односим, зајишам* и сл.). Ситуација код сложених глагола могла је утицати на ситуацију *не* + прости глагол већ и зато што је семантичка веза негације *не* са глаголом врло интимна. Другим речима, у свим штокавским говорима са четвороакцентском системом још су изванредно постојани односи *односим : не носим* одн. *зајишам : не њишам*. Негација *не*, према томе, понаша се као префикс (што је уосталом — *mutatis mutandis* — случај и у говорима са двоакцентском системом).

Мислим да је проблем преношења акцента на негацију *не* до сада најбоље обрадио Гојко Ружичић. Његова је класификација прегледна и штета је што он ни овде није плеваљски материјал упоредио са другим нашим говорима.

44. У вези са граес. Ружичић наводи ове појаве:

а) са облика граес. сложених глагола из групе *лйиш* акценат се на негацију преноси у виду (‘): *лйиш — лйјем — не њромијем*⁸⁷. Констатујући исту појаву у Дубровнику, Решетар каже да се са граес. простих ових глагола акценат на негацију преноси у виду (‘): *лйјем — не лијем*⁸⁸. Ившић за посавски славонски наводи *не њије*⁸⁹;

⁸⁷ о. с. 174.

⁸⁸ Вет. 209.

⁸⁹ Раd 196, 159.

б) Ружичић за пљеваљски наводи преношење *нѣ ваљѣм* и сл.⁹⁰. Тако је у Дубровнику⁹¹, посавском славонском⁹², Мачви⁹³, Срему⁹⁴ и Шапцу⁹⁵;

с) у пљеваљском је *нѣ знѣм*⁹⁶ (правилно), а у Вука, у Дубровнику⁹⁷, посавском славонском⁹⁸ и Шапцу⁹⁹ *нѣ знѣм* (вероватно аналошки).

Сем свега овога, Решетар за Дубровник¹⁰⁰ а Ившић за посавски славонски¹⁰¹ наводе *нѣ рознѣт*.

У пљеваљском (СДЗБ III 174), а тако исто и у књижевном језику, код свих осталих глагола ново је преношење у *ргaes*. *нѣ носѣм*, *нѣ ѣѣѣѣм* и сл.

45. Ружичић каже да се у пљеваљском с облика имперфекта глагола *бѣѣѣ* и *хѣѣѣ* акценат преноси у виду ("): *нѣ бијаг*, *нѣ шѣѣг*¹⁰² и сл.

46. У пљеваљском говору акценат се са 2. и 3. лица аориста преноси на негацију код свих глагола који у том облику имају повучен акценат: *ѣрѣсѣѣ-ѣрѣсе-ѣсѣрѣсе* — *нѣ исѣрѣсе*, *ѣѣѣ-ѣѣѣ-ѣсѣѣѣ* — *нѣ исѣѣѣ* и сл.¹⁰³. Решетар за Озриниће наводи *не дадох* — *нѣ даде*¹⁰⁴. То је општерспскохрватска појава. Указујући на то да се у данашњем српскохрватском језику снажно изражава тенденција ка уопштавању силазног акцента у 2. и 3. sg. aor., М. Стевановић у расправи *О данашњем акценѣу аорисѣа* (НЈ НС V 250—263) каже и ово: „Са силазним акцентом на првом слогу аориских облика 2 и 3 л. једн. везано је такође и преношење тога акцента на одричну речцу *не* када ова дође непосредно

⁹⁰ СДЗБ III 174.

⁹¹ Rešetar, Bet. 209.

⁹² Ivšić, Rad 196, 159.

⁹³ ЗБМСФЛ II 149.

⁹⁴ loc. cit.

⁹⁵ Мој материјал.

⁹⁶ Гојко Ружичић, СДЗБ III 174.

⁹⁷ Rešetar, Bet. 209.

⁹⁸ Ivšić, Rad 196, 159.

⁹⁹ Мој материјал.

¹⁰⁰ Bet. 209.

¹⁰¹ Rad 196, 159.

¹⁰² СДЗБ III 174.

¹⁰³ о. с. 174—175.

¹⁰⁴ Bet. 209.

испред тих облика (*нѣ ѿвѣче ... нѣ ѿкуйовѣ* итд.), — без обзира да ли су ови облици и по пореклу имали прастари силазни акценат на првом слогу дотичних облика или су га добили аналогичном“ (262—263).

47. Са радног придева акценат се преноси на негацију у виду (") у пљеваљском код глагола *бѣиши, дѣиши* и код свих сложених глагола који у овом облику имају повучен старији акценат на префиксу: *вѣиши-ѿдѣила-нѣ ѿвила ...* итд.¹⁰⁶. Облике *нѣ bio* — *нѣ бѣла* итд. наводи Решетар за Дубровник¹⁰⁶ а облик *нѣ bio* за Прчањ и Озриниће¹⁰⁷. Ившић за посавски славонски наводи *нѣ bio*¹⁰⁸; Ившић помиње и *нѣ igralo, нѣ дѣ*¹⁰⁹. У Шапцу је такође *нѣ дѣ* (ти Бѣг), *нѣ био, нѣ бѣла*.

48. Са трпног придева акценат се преноси у виду (") у пљеваљском говору „код свих глагола који у овом облику имају старо повлачење акцента на први слог, односно префикс: ... *нѣ задржѣи ...* и сл.“ (СДЗБ III 175).

49. Решетар је у Дубровнику констатовао оваква преношења акцента на везнике *да, кад*: *дѣ реѣш, дѣ дѣдѣш, кѣд видѣте, кѣд прѣмѣте*¹¹⁰. Преношења су историјски оправдана.

Буковић вели да се у Пиви и Дробњаку на везник *да* акценат преноси с глагола *хѣдѣиши, видѣиши, јѣсѣиши* и *ѿиши*: *дѣ оѣиши, дѣ видѣиши, дѣ едѣиши* (sic!), *дѣ идѣиши* и сл.¹¹¹.

Ившић, међутим, за посавски славонски каже да се на везник *да* обично не преноси акценат с пуног презента: *ѿдѣиши да видѣиши*, али да се, у случају кад непосредно после везника долази енклитика, на везнику јавља понекад (") а чешће ('): *рѣкѣл је дѣ ѣе дѣѣ — кѣже дѣ ѣе дѣѣ*. Везник *да* испред једносложне енклитике може бити и без акцента, али испред више енклитика у новијим посавским славонским говорима обично има ('): *рѣкѣ је*

¹⁰⁶ СДЗБ III 175.

¹⁰⁶ Vet. 210.

¹⁰⁷ ib.

¹⁰⁸ Rad 196, 159.

¹⁰⁹ Rad 196, 159.

¹¹⁰ Vet. 210.

¹¹¹ СДЗБ X 373.

*dà će ti dàt*¹¹². Слична је ситуација у посавском славонском и у вези с везницима *ја* и *ако*. — У исти ред појава иде и жумбечко: *da bī, dà bi; ako bī, akò bi* (исп. и *tè ti ga — te tì ga*) (М. Поповић, о. с. 362).

VII. Остале појаве у енклизи

50. У енклизи се често чува стање старије од онога које је у осталим категоријама преовладало у неком говору.

Тако, најпре, у говорима који имају метатонијски акут и у којима на ултими $\sim > \hat{}$, у енклизи остаје \sim (каставски, лошињски, сусачки¹¹³ и неки славонски говори¹¹⁴). Па не само то: у енклизи у сусачком говору и изворни $\hat{}$ прелази у \sim ¹¹⁵.

Затим, у говорима који немају четвороакцентску систему али у којима се акценат помера са ултима, таквог померања нема у енклизи: *сесѝрѝ је, рѝкѝ је* и сл. (неки црногорски говори¹¹⁶, косовско-ресавски¹¹⁷, галипољски¹¹⁸, славонски посавски¹¹⁹). Овде ваља навести да се у говору села Церне (југоисточна Славонија) акценат (˘) не преноси у енклизи ни у случајевима *великоћѝ је* (али *вѝликоћа, нѝ великоћу*), *гљѝва је* (иначе *гљѝва*) (ѝ је Гопићев знак за интонацију коју приказује овако: \ ~)¹²⁰.

Најзад, у говорима у којима се на ултими скраћују неакцентоване дужине, у енклизи се та дужина чува: *од жѝнѝ — од жѝнѝ је*. Та је појава позната у разним говорима шумадијско-војвођанског дијалекта¹²¹. Па не само то. У енклизи се често

¹¹² Rad 196, 159.

¹¹³ HDZb I 94.

¹¹⁴ P. Ivić, Die serbokroatishen Dialekte 287.

¹¹⁵ HDZb I 87.

¹¹⁶ Die serbokroatishen Dialekte 205. М. Стевановић љубазно ме је обавестио да је тако у бјелопавлићком и васојевићком, али не и у пиретском. Најлепше се захваљујем на обавештењу.

¹¹⁷ P. Ivić, о. с. 227. М. Стевановић, ГЗСВС VI 59.

¹¹⁸ Die serbokroatishen Dialekte 271.

¹¹⁹ о. с. 291.

¹²⁰ о. с. 288.

¹²¹ Решетар, Вет. 30; I. Поповић WSJ IV 106; П. Ивић, ЈФ XVIII 144—145; Б. М. Николаић, ЈФ XX 280—281; В. М. Nikolić, РКЈ IV—V В 133—134.

дуљи и првобитно кратак вокал — разуме се под утицајем горњег односа: *село је* и сл. (ib).

Узрок је овим трима појавама исти: енклитика чини да се последњи слог речи не осећа и у интонационом смислу као последњи; зато се у таквом, „заштићеном“ последњем слогу и не дешавају појаве које су иначе захватиле ултиму. У овоме смислу могућно је говорити о своје врсте јединственој реченичној интонацији српскохрватској.

27. I 1962.

Берислав М. Николић